

Gero kino samprata Sauliaus Macaičio kritikos tekstuose

Aistė Mažuolytė

Žurnalistikos ir medijų tyrimų centras
Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
aiste.mazuolyte@kf.stud.vu.lt
ORCID 0009-0002-4362-3681

Santrauka. *Sauliaus Macaičio kino kritika straipsnyje analizuojama kaip sovietmečio ir pirmųjų Nepriklausomybės metų išskirtinis reiškinys Lietuvos kultūrinėje žurnalistikoje. Straipsnyje pristatoma Sauliaus Macaičio asmenybė, jos kontekstas, nagrinėjama kritiko kino recepcija ir gero kino samprata, apibūdinama ne estetiniais kino meno kriterijais, o vertybiniais. Remiantis aprašomuoju ir diskurso analizės metodais, tyrime atsakoma į klausimą: kokias vertes atskleidžiantį kiną Macaitis laikė geru? Tyrime pasitelkiami Macaičio tekstai, publikuoti 1974 – 1992 m. periodiniuose leidiniuose „Literatūra ir menas“, „Kinas“, „Kultūros barai“, taip pat Macaičio 1990 metais išleistoje knygoje „25 seansai. Vienos kartos kino biografija“. Kadangi Macaičio karjera klostėsi sovietmečiu, jo ankstyvuosiuose tekstuose atsispindėjo ideologiniai reikalavimai. Vėlyvuosiu sovietmečiu Macaitis kritiškai įvertino sovietinę sistemą, pripažino savo konformistinę laikyseną, klaidingą Vakarų visuomenės vertinimą. Nors politinis kontekstas buvo nepalankus, Macaičio tekstuose nuosekliai reikšta gero kino samprata, paremta žmogiškumo įprasminimu ekrane, humanistine potekste. Jis kritikavo prastos kokybės komercines, šabloniškas kino juostas, pabrėždamas prasmingo turinio svarbą. Keičiantis politinei situacijai sovietmečio pabaigoje, kritiko recepcijoje išryškėjo įvairiapusės, nesumeluotos tikrovės vaizdavimo kine reikšmė. Nevienodas*

Received: 06/06/2025. Accepted: 06/05/2026

Copyright © 2025 Aistė Mažuolytė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

komercinio kino vertinimas, dėmesys įvairių šalių kino rinkų produkcijai atskleidė Macaičio neutralų, įvairiapusį požiūrį į kino meną.

Pagrindiniai žodžiai: *Saulius Macaitis; lietuviškas kinas; sovietmečio kinas; kino kritika.*

Notions of Good Cinema in the Critical Writings of Saulius Macaitis

Abstract. *Saulius Macaitis' film criticism is analysed in this article as an exceptional phenomenon in Lithuanian cultural journalism during the Soviet era and the early years of independence. The article presents the personality of Saulius Macaitis, along with the context of Macaitis' life, and examines the critic's reception of cinema and his concept of good cinema (describing it not in terms of aesthetic criteria of cinematic art, but in terms of values). By using descriptive and discourse analysis methods, the study answers the following question: what values, according to Macaitis, make a film a good one? The study draws on the texts by Macaitis published in 1974–1992 in the periodicals *Literatūra ir menas*, *Kinas*, *Kultūros barai*, as well as his book dating back to 1990 *25 seansai. Vienos kartos kino biografija* [lt.25 Screenings. Cinema Biography of a Single Generation]. Since the career of Macaitis developed during the Soviet era, his early texts reflected ideological requirements. At the end of the late Soviet era, Macaitis critically assessed the Soviet system, acknowledged his own conformist attitude, and his misguided assessment of Western community. Despite the political context, the texts produced by Macaitis consistently expressed his concept of good cinema, based on the fulfilment of humanity and humanistic subtext. He criticized poor-quality commercials, formulaic films, while emphasizing the importance of meaningful content. As the political situation changed at the end of the Soviet era, the importance of multifaceted, unfabricated reality representations in cinema became apparent in the critic's reception. and the neutral approach shown by Macaitis to the art of cinema was revealed in his uneven assessment of commercial cinema and his attention to the productions of various countries' film markets.*

Keywords: *Saulius Macaitis; Lithuanian cinema; Soviet cinema; film criticism.*

Saulius Macaitis (2006). J. Matonio nuotrauka. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.

Įvadas

Kino gamyba Lietuvoje, fragmentiškai besiklosčiusi nuo XX amžiaus pradžios iki Antrojo pasaulinio karo (Račaitytė, 2024; Pipinytė, 2024), buvo institucionalizuota ir įtvirtina sovietmečiu. Sovietų Sąjungoje kinas laikytas vienu esminių ideologijos skleidimo įrankių, todėl okupuotoje Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo buvo imtasi veiksmų kurti pavaldžią kino gamybos rinką – iš pradžių (5 deš.) importuojant kino filmus ir kūrėjus, vėliau (6 deš.) siunčiant jaunuosius lietuvius mokytis į Sąjunginį valstybinį kinematografijos institutą Maskvoje (Mikonis-Railienė, Kaminskaitė-Jančorienė, 2015). Tad Lietuvoje kino industrija formavosi gana vėlai: nuo XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos pradeda klostytis lietuviško autorinio kino kryptis, o septintojo dešimtmečio antroje pusėje kultūrinėje periodinėje spaudoje vietą atranda kino kritika.

Tuo laiku tekstus kino tematika spausdino Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) kultūros ministerijos žurnalas „Kultūros barai“¹,

¹ Kultūros istorijos ir teorijos, Lietuvos istorijos, kalbos kultūros, dailės, meno, teatro, architektūros mėnesinis žurnalas, leidžiamas LSSR kultūros ministerijos nuo 1965-ųjų.

Lietuvos rašytojų sąjungos savaitraštis „Literatūra ir menas“², mėnesinis žurnalas „Pergalė“³, taip pat išskirtinai tik į kino tematiką orientuoti mėnesinis žurnalas „Kinas“⁴ (nuo 1972-ųjų pakeitęs „Ekrano naujienas“⁵) ir reklaminis savaitraštis „Savaitės ekranas“⁶ (Žurnalistikos enciklopedija, 1997). Dirbdamas leidinių „Kultūros barai“, „Literatūra ir menas“ ir „Kinas“ redakcijose, užėmęs žurnalo „Kinas“ vyriausiojo redaktoriaus pareigas (1974–1977), savo tekstus nuo septintojo dešimtmečio antrosios pusės aktyviai publikavo kino tyrėjas ir kino kritikas Saulius Macaitis (1940–2007).

Macaitis buvo vienas pirmųjų ir įtakingiausių balsų Lietuvos kino pasaulyje, kukliai save vadinęs kino apžvalgininku, o ne kritiku (Butkevičius, 2020). Jis reguliariai recenzavo Lietuvos ir kitų šalių filmus, išleido ne vieną knygą kino tema. Kino kritiko įžvalgos išliko aktualios iki šių dienų, jomis remiamasi tyrimuose, publikacijose apie Lietuvos kiną⁷. Būdamas produktyviu tekstų kūrėju, Macaitis prisidėjo prie Lietuvos kino kultūros formavimo, plėtė visuomenės suvokimą apie nacionalinę ir pasaulinę kiną, todėl yra išskirtinė asmenybė Lietuvos kultūrinėje

² Literatūros, dailės, muzikos, teatro, kino, architektūros, kultūrinio gyvenimo įvykių savaitraštis, leistas 1946–1982 m. kaip LSSR kūrybinių sąjungų savaitraštis, o 1982–1988 m. kaip LSSR kultūros ministerijos ir Rašytojų sąjungos savaitraštis.

³ Literatūros, meno, kritikos ir publicistikos žurnalas, leistas Lietuvos rašytojų sąjungos nuo 1945-ųjų. Nuo 1991 metų vietoje „Pergalės“ leidžiamas žurnalas „Metai“.

⁴ 1972–1979 m. leistas Respublikinės kino filmų nuomojimo kontoros biuletenis. Nuo 1980 m. iki 1987 m. leistas kaip LSSR Valstybinio kinematografijos komiteto mėnesinis leidinys, o nuo 1988 m. Lietuvos kultūros ministerijos ir Lietuvos kinematografikų sąjungos mėnesinis leidinys.

⁵ Respublikinės kino filmų nuomojimo kontoros Informacinio-reklaminio biuro biuletenis, leistas 1959–1971 m.

⁶ 1972–1979 m. leistas Respublikinės kino filmų nuomojimo kontoros reklaminis savaitraštis. Nuo 1980 m. iki 1990 m. leistas kaip leidinio „Kinas“ savaitinis reklaminis priedas. Nuo 1992 metų vietoje „Savaitės ekrano“ leidžiamas savaitraštis „7 meno dienos“.

⁷ Pavyzdžiui, kritiko įžvalgų galima rasti pastarųjų metų leidiniuose: R. Paukštytės, Ž. Pipinytės, L. Vildžiūno sudarytame trijų tomų straipsnių rinkinyje „Lietuvos kinas. Laiko slenksčiai, raidos ženklai“ (2024), L. Kaminskaitės ir N. Arlauskaitės sudarytoje knygoje „Fokuse: moterys Lietuvos kine“ (2021).

žiniasklaidoje. Prisidėdamas prie kultūrinės sąmonės ir tapatybės ugdymo Macaitis diegė skaitytojams – žiūrovams savąją gero kino sampratą.

Šiame straipsnyje siekiama pristatyti Sauliaus Macaičio asmenybę ir jos kontekstą, atskleisti kritiko recepciją ir formuotą gero kino sampratą kritikos tekstuose. Tyrime gero kino sampratą siekiama apibūdinti ne estetiniais kino meno kriterijais, o vertybiniais. Keliamas klausimas: kokios vertybės Macaičiui apibrėžia gerą kiną.

Tyrime laikomasi plataus kino sampratos požiūrio, todėl tekstai nėra skirstomi pagal konkretų požymį (pavyzdžiui, neskirstoma į Lietuvos ar užsienio produkcijos recenzijas). Šiame kokybiniame atvejo tyrime taikomi aprašomasis ir diskurso analizės metodai. Remiantis Michelio Foucault diskurso analizės modeliu (Foucault, 2002), dėmesys kreipiamas ne tik į Macaičio kalbą tekstuose, bet ir į tai, kokias normas kritikas skatina kartodamasis ar pabrėždamas konkrečias idėjas, taip pat siekiama pažvelgti į kritiko recepcijos pokytį bėgant laikui. Tyrimo išvados formuluojamos indukcinio metodu, tad apibendrinimai grindžiami tais teksta, kuriuose identifikuojami pasikartojimai.

Tyrime susitelkiama į 1974–1992 metų Macaičio tekstus, publikuotus periodiniuose leidiniuose, kurių redakcijose jis dirbo – „Kultūros barai“, „Literatūra ir menas“, „Kinas“ – bei jau nepriklausomybės metais publikuotą knygą „25 seansai. Vienos kartos kino biografija“ (1990). Chronologinės ribos yra pasirinktos pagal kritiko profesinių lūžių etapus: 1974 metais Macaitis tampa leidinio „Kinas“ vyriausiuoju redaktoriumi, galinčiu formuoti kino menui vertinti skirtos informacijos turinį (nors nuo 1978 metų sausio mėn. Macaitis nebevadovauja leidinio redakcijai, jis toliau rašo tiems patiems kultūriniais leidiniais). Chronologinės ribos baigiamos 1992-aisiais, nes kitais metais kino kritikas tampa nacionalinio dienraščio „Lietuvos rytas“ kino apžvalgininku (Butkevičius, 2020), ir tai žymi perėjimą nuo tik kultūros temoms skirtų leidinių prie įvairiausias aktualijas aptariamų publicistikos.

Saulius Macaitis – Lietuvos kino kultūros autoritetas

„Saulius, mano nuomone, buvo kino šventasis, nes būtent jis išauklėjo Lietuvos žiūrovus“, – teigė lietuvių kino režisierius Almantas Grikevičius, akcentavęs, kad iki Macaičio Lietuva neturėjo kino kritikos (Švedas ir Kaminskaitė-Jančorienė, 2013, p. 168). Autoriniai kritiko tekstai buvo reiškinys lietuviškoje kultūrinėje spaudoje, Macaičio pavardė bei slapyvardžiai *Juozas Valainis*, *Edvardas Meškis*, *Stasys Kovas* vyravo leidinių turiniuose.

Kino srityje pripažintieji meno atstovai Macaitį matė kaip pirmą profesionalų kino ekspertą Lietuvoje. Televizijos ir kino kritikas Skirmantas Valiulis pabrėžė išskirtinį autoriaus profesionalumą, lyginant su kitais šioje srityje dirbusiais amžininkais: „Mes, kiti jo kartos rašantieji apie kiną, jautėmės lyg saviveiklininkai, atėję iš kitų profesijų“ (Butkevičius, 2020). Tam pritarė ir kino tyrėja, kritikė Rūta Oginskaitė, rašiusi: „O kas tada recenzuodavo? Sakyk, Saulius Macaitis – pataikysi, nes 7-ajame dešimtmetyje kažin, ar Lietuvoje būtų radęs kitą profesionalų kino kritiką“ (Oginskaitė, 2020). Kritiko autoritetą pripažino ne tik kolegos kino kritikai, bet ir lietuvių kino kūrėjai (Oginskaitė, 2013; LRT, 2023).

Macaitis kinu ėmė gyventi dar mokykloje, o pirmąją savo recenziją gimtojo krašto Lietuvos komunistų partijos Biržų rajono komiteto ir Darbo žmonių deputatų tarybos laikraštyje „Raudonasis artojas“⁸ (Žurnalistikos enciklopedija, 1997) publikavo būdamas keturiolikos metų. 1961 metais Macaitis įstojo į Sąjunginio valstybinio kinematografijos instituto Maskvoje kinotyros programą (Butkevičius, 2020). Maskvoje buvo daugiau informacijos kanalų ir žinių apie kiną nei Lietuvoje: Macaitis skaitė vengrų, vokiečių, lenkų spaudą, tekstus anglų kalba. Grikevičiaus teigimu, kritikas buvo ypač imlus, turėjo įvairiausios literatūros bei išsamių žinių apie kino istoriją ir aktualijas. Macaitis ne tik vertino kiną, bet ir dalyvaudavo jo kūrimo procese – konsultuodavo režisierius,

⁸ Biržų rajono laikraštis, leistas nuo 1945 metų. 1945–1950 metais leistas pavadinimu „Biržiečių tarybinis žodis“, 1950–1961 metais – „Raudonasis artojas“, nuo 1961 metų – „Biržiečių žodis“.

rašė scenarijus sovietų Lietuvos filmams (Švedas ir Kaminskaitė-Jančorienė, 2013). „E-kinas“ internetiniame kino archyve yra išlikusios dvi dokumentinės apybraižos, kuriems kritikas rašė scenarijus: apybraiža apie Lietuvos teatro, kino ir televizijos aktorių Donatą Banionį „Aš – vargšas karalius“ (1971)⁹, kuri Macaitis parašė kartu su kritiku Eustachijumi Aukštikalniu (Paukštytė, 2024, p. 71) ir apybraiža apie Pasvalio rajono „Atžalyno“ kolūkio darbo šiokiadienius ir šventes „Apie trečią brolių Joną“ (1973)¹⁰.

Baigęs institutą, Macaitis grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute¹¹, o po dviejų metų – rašyti kino recenzijas bei kino analizės straipsnius periodiniams leidiniams „Literatūra ir menas“, „Kultūros barai“, vėliau – „Kinui“, kurio vyriausiuoju redaktoriumi tapo 1974-aisiais (Saulius Macaitis, b. d.). „7 meno dienų“ apžvalgininkas Jonas Ūbis gyrė Macaičio įdirbį leidinyje:

Saulius Macaitis tas naujienas pavertė kiekvieną mėnesį pasirodančiu spalvotu (!) žurnalu, rašančiu ne tik apie lietuvių ir viso tarybinio kino laimėjimus, bet ir apie užsienio žvaigždes, garsius režisierius ir kitokius eiliniams žiūrovams tada beveik neprieinamus, todėl ir jaudinančius dalykus (Ūbis, 2004).

Būtent Macaitis yra aprašęs didžiąją dalį lietuviškų filmų ir sovietmečio lietuvių režisierių biografijų, kūrė televizijos filmų apžvalgas tiek tekstiniu pavidalu (Lietuvos filmų centro archyvas, b. d.), tiek vaizdo įrašais (LRT, b. d.), nepriklausomoje Lietuvoje išleido tris autorines knygas apie kiną (Lietuvos filmų centro archyvas, b. d.). Šalia išvardintų darbų, Macaitis paliko gausią filmoteką – 4 tūkst. VHS kasečių atiteko kino ir audiovizualinių medijų paveldą puoselėjančiai organizacijai „Meno avilys“ (Vitkūnas, 2012), prie kurios atsiradimo teko prisidėti ir pačiam kritikui (kinfo.lt, 2013).

⁹ Šablevičius, H. (Rež.). (1971). *Aš – vargšas karalius*. Lietuva: Lietuvos kino studija.

¹⁰ Abukevičius, P. (Rež.). (1973). *Apie trečią brolių Joną*. Lietuva: Lietuvos kino studija.

¹¹ 1965–1966 m., 1989–1990 m. dirbo Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute, 1990–1995 m. – Kultūros ir meno institute.

Macaičio indėlių Lietuvos kino kultūrai pagrindžia simbolinė žymė, įtvirtinusi kritiko reikšmę kino srityje: 2013–2017 m. Vilniaus kino festivalis „Kino pavasaris“ teikė „Sauliaus Macaičio prizą“ („Kino pavasario“ archyvas, b. d.) vienam filmui iš programos „Kritikų pasirinkimas“. Tai buvo vienintelis toks kartas „Kino pavasario“ istorijoje, kada prizui suteiktas asmens vardas.

Macaičiui buvo svarbu pasiekti žiūrovą. Knygos „25 seansai. Vienos kartos kino biografija“ (1990) įžangoje kritikas rašo nenorintis „prabilti į potencialų skaitytoją – žiūrovą iš aukšto“, todėl joje apžvelgia filmus, rodytus masiniuose ekranuose (Macaitis, 1990a, p. 5). Nors Macaitis gebėjo rašyti platesnėms žmonių grupėms, kritiko recenzijų nebūtų teisinga vadinti primityviomis. Kaip pats teigė, jis rašė ne tik žiūrovui, „susiruošusiam eiti į kiną“, bet ir menu bei jo kritika besidominčiam žmogui (Macaitis, 1990a, p. 6).

Macaičio veikla ir kino bendruomenės pripažinimas įtvirtino jo autoritetą Lietuvos kino kultūroje. Tačiau kritikas didesnę dalį savo karjeros veikė sovietinės sistemos sąlygomis, tad, siekiant išsiaiškinti jo formuotą gero kino sampratą, svarbu suvokti ir paties kritiko santykį su tuomete ideologine erdve.

Sauliaus Macaičio gero kino samprata sovietinės ideologijos rėmuose

Macaičio santykiui su tuomete tikrove atskleisti tyrime pasitelkiama istoriko Valdemaro Klumbio monografija „Stovėję po medžiu? Lietuvos inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu“ (2021)¹². Remiantis joje apibūdintomis inteligentijos elgesio strategijomis ir laikantis neutralaus, nuo vertinimų atsiribojančio požiūrio, tyrimu siekiama aptarti ir skaitytojui pristatyti kinotyrininko S. Macaičio elgesio strategiją sovietmečiu.

Kilęs iš provincijos, Biržų krašto, Macaitis augo močiutės ir jaunos mamos šeimoje (Butkevičius, 2020). Kritiko kilmė atitiko sovietinės inteli-

¹² Klumbys, V. (2021). *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu*. Lietuvos istorijos institutas.

gentijos formavimo principus – iš „socialinių apačių“ paskatinti piliečiai, anot sisteminės logikos, turėjo būti lojalūs, dėkingi santvarkai už galimybę kilti karjeros laiptais (Klumbys, 2021, p. 94). Macaičio profesinės veiklos klostymasis vėlyvuju sovietmečiu liudija tam laikui įprastos išorinio konformizmo pozicijos priėmimą, dėl to buvo galima tęsti darbus ir turėti, kur gyventi (Macaičiui paskirtas ir butas Žirmūnuose (Butkevičius, 2020)). Prisimindamas aptariamą laikotarpį 1990 metais, kritikas pripažino, kad tai buvo visos jo kartos drama: „(...) galime guostis, kad mūsų kaltė reliatyvi. Natūralu: kritikai nenorėjo rašyti į stalčius, kinematografininkai – filmuoti vadinamajai lentynai (...) ir tai visos mūsų kartos drama“ (Macaitis, 1990a, p. 259). Macaičio užimta pozicija atitinka Valdemaro Klumbio apibūdintą konservacinį diskursą: šio diskurso šalininkai prisi-taikymą laikė neišvengiamybe, o veikimą sistemos rėmuose būtinu darbu tautos, kultūros išlikimui užtikrinti (Klumbys, 2021, p. 297).

Studijų laiką Maskvoje Macaitis prisiminė dviprasmiškai. Viena vertus, jį bei kitus studentus formavo „džiugus atšilimas“, laisvesnis mąstymas, bendruomenė, „sveikindavome tą patį Chruščiovą ir Fidelį Castro, stovinčius mauzoliejaus tribūnoje“ (Macaitis, 1990a, p. 81). Kita vertus, kinotyro studentą pykdė kultūros varžymas. Macaitį asmeniškai palietė filmo „Iljičiaus užkarda“ / „Man dvidešimt metų“ (1965)¹³ išniekinimas. Kritikas tapatinosi su vienmečiais, entuziazmo kupiniais filmo herojais. Filme jauni žmonės vaizduojami kaip nežinantys, kokių kelių eiti, jie blaškosi ir ieško. Nikitai Chruščiovui¹⁴ toks siužetas netiko, savo kalboje 1963 metų kovą jis išpeikė filmo idėją: „Argi toks jaunimas šiandien, partijos vadovaujamas, su savo tėvais stato komunizmą!..“ (Macaitis, 1990a, p. 84–85). „Iljičiaus užkarda“ buvo iškarpyta, o originalus pavadinimas pakeistas į neįpareigojantį „Man dvidešimt metų“.

Kinematografijos institutą Maskvoje Macaitis baigė 1965-aisiais, tad kultūriniame gyvenime įsitvirtino „Atšilimo“ iliuzijoms išsisklaidžius¹⁵,

¹³ Chucijevas, M. (Rež.). (1965). *Iljičiaus užkarda / Man dvidešimt metų* [Zastava Iliycha / Mne dvadtsat let]. SSRS: Gorkio kino studija.

¹⁴ 1953–1964 m. SSKP CK pirmasis sekretorius.

¹⁵ Kalbama apie stagnacijos laikotarpį Sovietų Sąjungoje (1964–1985), kuris pakeitė su liberalizacijos procesais sietą „Atšilimo“ laikotarpį (1953–1964).

septintojo dešimtmečio pabaigoje–aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Saulius Macaitis priklausė „kartai po Atšilimo“ arba „septyniasdešimtininkams“ – šiems, priešingai nei dar tarpukariu gimusiai kartai, kuri prioretizavo politines, moralines idėjas, svarbiausia buvo „kūrybinė laisvė, estetiniai principai“ (Klumbys, 2021, p. 66-68). Tad sąlyginės kūrybinės laisvės užsitikrinimui reikėjo prisitaikyti, paklusti taip vadinamai „savanoriškai prievartinei tvarkai“ (ten pat, p. 114).

Po Čekoslovakijos įvykių¹⁶ sugriežtinta viešosios erdvės kontrolė įrėmino Lietuvos kino meną: uždrausta keisti jau patvirtintus, ideologijai priimtinus filmų scenarijus, pasmerktos pacifistinės, natūralistinės temos ir formalistinis požiūris į kiną. Kadangi atrinktiems Vakarų filmams žiūrovai rodė daugiau dėmesio, aštuntajame dešimtmetyje nuspręsta perorientuoti sovietinių filmų kūrimo kryptį nuo autorinio prie žanrinio kino standartų (Streikus, 2018, p. 313–325). Lyginant su praeitu dešimtmečiu sovietiniame kine, aštuntajame sumažėjo originalių kino juostų, besiplečiantis kino redakcijos tinklas apribojo kūrybinį potencialą (Paukštytė, 2024, p. 12–13). Vėlyvuojų sovietmečiu sugrįžta prie stalinistinių estetinių bruožų: „Buvo leista sujaudinti, prajuokinti, priversti susimąstyti, bet jokiais būdais negalima buvo sukelti nerimo“ (Klepikov, 1996, kaip cituoja Mikonis-Railienė ir Kaminskaitė-Jančorienė, 2015, p. 339)

Sudėtinga kultūrinė erdvė veikė Macaičio tekstų turinį – juose priitariamai reflektuojamas ideologinis filmų naratyvas. Recenzuodamas „Mosfilm“ juostą „Frontas be flangų“ (1975)¹⁷, kritikas apmąsto raundonarmiečių herojiškumą „Didžiojo Tėvynės karo“¹⁸ metu ir užbaigia tekstą skambia lozungine fraze: „Ilgai, labai ilgai truko didžiųjų išbandymų metai, užgrūdinę mūsų liaudį, privertę ir visą pasaulį įvertinti išdidžius žodžius: „Mes – tarybiniai žmonės!““ (Valainis, 1975, p. 7). 1977 metais kritikas prisipažino su lūkesčiu laukiantis Vytauto Žalakevičiaus

¹⁶ Kalbama apie SSRS ginkluotųjų pajėgų intervenciją į Čekoslovakiją 1968 metais, nuslopinusią „Prahos pavasario“ reformas.

¹⁷ Gostevskis, I. (Rež.). (1975). *Frontas be flangų* [*Front bez flangov*]. SSRS: Mosfilm.

¹⁸ Sovietinė istoriografija taip vadino II pasaulinio karo laikotarpio dalį – nuo 1941 iki 1945 m.

juostos „Kentaurai“ (1977)¹⁹ apie Čilės socialistinį politinį veikėją Salvadorą Aljendę, kuri turėtų būti „naujas tarybinio kino žingsnis, dar giliau įprasminant Čilės tragedijos pamokas, kaunantis už aušrą, kuri dar patekės virš šios daug iškentėjusios šalies“ (Valainis, 1977b). Pastarosios citatos rodo, kad ideologinė kalba peržengė siužeto atpasakojimo lygmenį, buvo naudojama partinėms idėjoms skleisti.

Dirbdamas vyriausiuoju žurnalo „Kinas“ redaktoriumi, Macaitis rengė lozunginius politinius tekstus pirmiems numerių puslapiams. Juose apmąstoma veržlumo kino mene stoka devintojo penkmečio kontekste (Macaitis, 1975d), skatinama nepamiršti „Didžiojo Tėvynės karo“ idealų (Macaitis, 1976b, p. 3). Viename iš tokių straipsnių Macaitis aptaria Sovietų Sąjungos Komunistų partijos Centro komiteto (SSKP CK) nutarimo „Dėl priemonių tarybinei kinematografijai toliau vystyti“ svarbą Lietuvos kinui, nes būtent po šio esą jame atsiranda žymiai daugiau juostų „itin svarbia“ darbininkijos tema (Valainis, 1976a).

Tai, kad ideologiškai užaštrintą kūrybą galėjo lemti kritiko užimamos pareigos, rodo autoriaus ne visiškai ideologinį diskursą atitinkančios mintys 1978 metais (kai jis jau nebevadovauja leidinio redakcijai). Apžvelgdamas Sidnejaus Liumeto filmą „Žmogžudystė Rytų eksprese“ (1974)²⁰ kritikas kėlė klausimą, kodėl sovietų ekranuose nerodomi „kovingieji, politiškai bei socialiai aktyvūs Liumeto filmai“ (Macaitis, 1978d). Abstraktesnių užuominų į pavėluotai ekranuose pasirodančius filmus aptinkama ir anksčiau (Kovas, 1977a), tačiau atvirai apie kino „baltąsias dėmes“ kritikas pradės kalbėti devintojo dešimtmečio pabaigoje (žr. skyrelyje „Atvirai prabylantis kinas“). Tais pačiais metais Macaitis recenzuoja jugoslavų kino juostą „Paplūdimio sargas žiemos sezonui“ (1976)²¹. Joje nėra teigiamų herojų, dominuoja tamsios spalvos,

¹⁹ Žalakevičius, V. (Rež.). (1979). *Kentaurai*. SSRS-Čekoslovakija-Vengrija: Mosfilm, Filmové studio Barrandov, Mafilm.

²⁰ Liumetas, S. (Rež.). (1974). *Žmogžudystė Rytų eksprese* [Murder on the Orient Express]. *Didžioji Britanija*: EMI Films, G.W. Films.

²¹ Paskalevičius, G. (Rež.). (1976). *Paplūdimio sargas žiemos sezonui* [Čuvar plaže u zimskom periodu]. Jugoslavija: Centar Film, Filmska Radna Zajednica (FRZ).

slogi atmosfera – nesutampantys su sovietine ideologija elementai. Tačiau Macaitis išryškino filmo aktualumą kitu kampu: „Netipiškas herojus? Tegul. (...) Ir jeigu filmas (...) paskatins bent vieną kitą tokį jaunuolį susimąstyti apie savo nelinksmos būties šaknis, vadinasi, visuomeninė filmo užduotis bus įvykdyta“ (Macaitis, 1978a, p. 20).

Istoriko Arūno Streikaus teigimu, vėlyvuosiu sovietmečiu cenzūra ypač sustiprėjo vakarietiško filmų atžvilgiu: greta repertuaro formavimo politikos buvo karpomos sovietinei ideologijai nepriimtinos scenos, keičiamas originalus tekstas. Kupiūravimą skatino ne tik ideologinės priežastys, bet ir siekis nuslėpti sovietų kino atsilikimą (Streikus, 2018, p. 315). Ribojamas kino kultūros suvokimas veikė ir Macaičio vėlyvojo sovietmečio tekstus, kuriuose Vakarų pasaulio kino kūryba dažnai apibendrinama kritiškai, sovietinio ideologinio naratyvo naudai. Juose išreikštas nepasitenkinimas amerikanizacija (JAV kultūros sklaida Europos filmuose), kuri supaprastina juostas iki banalumo ir šabloniškumo, dėl tos pačios priežasties kritikuotas vakarietiškas (VFR, prancūzų) komercinis kinas (Macaitis, 1976a; 1979a). Sovietų Lietuvoje rodytuose filmuose apie Vakarus vyravo nusikalstamumo, blogo gyvenimo būdo apraiškų vaizdiniai (Kovas, 1976b). Tokie neigiamo pobūdžio motyvai Macaičio recenzijose buvo kritikuojami. Vėliau, 1988 metais Macaitis pripažins, kad klydo laikydamas visuomenę anapus geležinės uždangos moraliai degradavusia (Macaitis, 1988e), ir sakys, kad dar šeštajame dešimtmetyje supratęs, kaip kinas buvo naudojamas politinei manipuliacijai (Macaitis, 1990c).

Macaičio kaip aktyvaus kino kritiko veikla atitiko ideologinius standartus, suformuotus SSKP CK struktūrose. Tuos pačius standartus atitiko ir sovietų kino ekranuose rodyti kino filmai, tad kritiko tekstuose neišvengiamai atsikartodavo ideologinis jų turinys. Recenzijose buvo aptariami ir mažiau ideologiškai įkrauti estetiniai, techniniai kino kalbos elementai (pavyzdžiui, vaidyba, montažas, kameros darbas ir kt.) bei apmąstomos gero kino vertės, kurios šio tyrimo kontekste yra pagrindinis analizės objektas.

Kinas su humanistine potekste

S. Macaičio tekstuose pasikartojantis gero kino vertinimo kriterijus – humanistinė potekstė. Pastaroji frazė randama vienoje iš kritiko recenzijų, išspausdintų 1975 metais apie estų filmą „Šaltinis miške“ (1974)²²: „[finalinio katarsio=] vaidmenį čia atlieka mylinčios senutės motinos antausis praradusiai gyvenimo skonį Minai. „Ką gi, mirk, jeigu gyventi negali“, – sako šioje stiprioje scenoje senoji, o žiaurioje frazėje jausti pulsuojant humanistinę potekstę“ (Macaitis, 1975c). Konkrečiai filmo scenai apibūdinti parinkta frazė įgauna kur kas platesnę reikšmę kritiko publikacijų kontekste: juose pakartotinai ginamas žmogiškumo esmės, žmogaus vidinio ir išorinio pasaulio įprasminimas ekrane. Nors filmų turinys sufleruoja recenzijos turinį, akcentus sudeda ir interpretaciją atlieka autorius, taip atskleisdamas, kas jam svarbu kino juostoje.

Macaitis, recenzuodamas kino kūrinius, parodo savo požiūrį į žmogų kaip vertybę savaime. Į žmogaus unikalumo atskleidimą ekrane kritikas gręžiasi dažnai, apmąstydamas herojų portretus ir elgesį, suteikdamas vertę jų „žmogiškumui“. Pavyzdžiui, „Mosfilm“ juostos „Eilinė daktarės Kilnikovos diena“ (1974)²³ recenzijoje Macaitis išskiria „nekonvencionalią“ pagrindinę veikėją, demonstruojančią vidinę dvasinę stiprybę ir kūrybinę galią gydytojos darbe. Žmogiškąsias vertybes įprasminanti veikėja, kaip pats kritikas įžangoje rašė, „ypač traukia“ dėmesį – tai tampa filmo verte (Macaitis, 1974a). Žmogiškų veikėjų portretai užima svarbią vietą Macaičio tekstuose. Jam rodosi reikšmingas Donato Banionio įkūnyto herojaus žmogiškumas Sverdlovsko kino studijos juostoje „Atradimas“ (1973)²⁴ (Macaitis, 1974b), Davido Abašidzės personažo demonstruojamas „giliausias žmogiškumas“ Gruzijos kino studijos filme „Pirmoji kregždė“ (1975)²⁵ (Valainis, 1976b), šviesiausiu norvegų

²² Lajus, L. (Rež.). (1974). *Šaltinis miške* [Ukuaru]. Estija: Tallinnfilm.

²³ Titovas, V. (Rež.). (1974). *Eilinė daktarės Kilnikovos diena* [Kazhdyy den' doktora Kalinnikovoy]. SSRS: Mosfilm.

²⁴ Chalzanovas, B. (Rež.). (1973). *Atradimas* [Otkrytiye]. SSRS: Sverdlovsko kino studija.

²⁵ Mčedlidzė, N. (Rež.). (1975). *Pirmoji kregždė* [p'irveli mertskhali]. Gruzija: Gruzijos kino studija.

filmo „Palikimas“ (1979)²⁶ personažu kritikas įvardija senutę moterį, išsaugojusią „žmogiškąjį orumą“ (Macaitis, 1982a), filme „Mefistofelis“ (1981)²⁷ aktorius K. M. Brandaueris sukuria gilų, mįslingą ir nenuspėjamą personažą, kurį kritikas pavadina „žmogiškuoju „moliu“ (Macaitis, 1982b), reikšmingiausiu veiksmiu Tavianių juostoje „Padre padrone“ (1977)²⁸ Macaitis įvardija aplinkybių nepaisančią, besiformuojančią žmogišką asmenybę (Macaitis, 1980c). Ir tai tik keletas pavyzdžių, liudijančių kritiko dėmesį žmogiškiems portretams kine, kurie skleidžia žinutę apie svarbias humanistines vertybes (Kovas, 1977b; Macaitis, 1980a; Meškis, 1981). Filmo „Trumpos atostogos“ (1973)²⁹ recenzijoje kritikas netgi išteisina dramaturgiškai netolygų, vizualiai paprastą kūrinių dėl jo „humaniškos logikos“ (Kovas, 1976a, p. 21).

Žmogiškumas kino kūriniuose atsiveria tam tikroje erdvėje ir laike, kurių kontekstualumas taip pat sureikšminamas Macaičio recenzijose. Kritikui svarbu skaitytoji – žiūrovui pabrėžti ekrane vaizduojamą kasdienybę, istorinių, politinių įvykių foną (Macaitis, 1974c), tekstuose randamos teigiamai juostas vertinančios žymos dėl jų „pulsuojančios nūdienos“, „specifinių krašto bruožų“, „konkrečios istorinės situacijos“ (Valainis, 1974; Macaitis, 1976c; 1981a). Erdvės ir laiko kontekstas Macaičio suprantamas kaip priemonė žmonių vidiniams pasauliams atskleisti. Prancūzų ir italų bendros gamybos filme „Sveikas, artiste“ (1973)³⁰ svarbi tampa kino pasaulio erdvė (kino studija, televizija) (Kovas, 1975), „Mosfilm“ juostoje „Pokštas“ (1976)³¹ – mokyklos aplinka (Valainis, 1977a), ispanų filmo „Demonai sode“ (1982)³² re-

²⁶ Brejen, A. (Rež.). (1979). *Palikimas [Arven]*. Norvegija: Norsk Film.

²⁷ Sabas, I. (Rež.). (1981). *Mefistofelis [Mephisto]*. Vengrija-Vokietija: Mafilm, Objektiv Film, ARD.

²⁸ Tavianis, V. ir Tavianis, P. (Rež.). (1977). *Padre Padrone*. Italija: RAI Cinema S.r.l.

²⁹ De Sika, V. (Rež.). (1973). *Trumpos atostogos [Una breve vacanza]*. Ispanija-Italija: Verona Produzione, Azor Films.

³⁰ Roberas, I. (Rež.). (1973). *Sveikas, artiste [Salut l'artiste]*. Prancūzija-Italija: Gaumont International, Les Productions de la Guéville, Euro International Films.

³¹ Menšovas, V. (Rež.). (1976). *Pokštas [Rozygrysh]*. SSRS: Mosfilm.

³² Aragonas, M. G. (Rež.). (1982). *Demonai sode [Demonios en el jardín]*. Ispanija: Luis Megino P.C.

cenziją kritikas pradeda būtent nuo juostoje vaizduojamų įvykių nupakojimo, kurių fone išryškėja žmonių portretai:

Trys šventiniai įvykiai formuoja naujo ispanų filmo „Demonai sode“ dramaturginę struktūrą. [...] Bet keistas paradoksas: kasdienybė kupina ir užslėpto dramatismo, ir linksmesnių prošvaisčių, joje nors retai, bet pasitaiko ir žmoniškumo trupinėlių, o vadinamosios „šventės“ jau visai nelinksmos, jų metu šmėkščiojančios žmonių šypsenos primena dirbtines kaukių grimasas... (Macaitis, 1985b).

Humanistinę potekstę kino mene Macaitis vertino, suteikė jai prioritetinę reikšmę daugelyje savo tekstų. Teigiamai vertindamas tokio tipo filmus, Macaitis pabrėžė jų poveikumą, gebėjimą priversti susimąstyti apie žmogaus ir visuomenės esatį.

Atvirai prabylantis kinas

Aptardamas italų kino poslinkį į neorealizmą XX a. penktojo dešimtmečio antroje pusėje, Macaitis poetiškai apibūdino naujai srovei priklausančius kūrėjų darbus: „Neorealizmas prabilo visu balsu“ (Macaitis, 1990a, p. 18). Neorealistų darbuose žiūrovai galėjo atpažinti save, savo patiriamą tikrovę.

Sovietų Sąjungoje „Atšilimo“ laikotarpio (1953–1964) kūrėjams neorealistų, prancūzų „Naujosios bangos“ kinas buvo sektinas pavyzdys, tačiau, kaip savo monografijoje pastebi Anna Mikonis-Railienė ir Lina Kaminskaitė-Jančorienė: „pasaulinis kinas buvo visiškai kitoks, nei kuriamas Sovietų Sąjungoje“ (Mikonis-Railienė ir Kaminskaitė-Jančorienė, 2015, p. 256). Kitoks ne tik stiliumi, bet ir galimybės „prabilti visu balsu“ prasme.

Devintojo dešimtmečio antroje pusėje sovietinis kinas jau buvo Pertvarkos³³ idėjų inspiruotas produktas. Radosi laisvesnėmis mintimis

³³ Kalbama apie ekonominių, politinių reformų laikotarpį Sovietų Sąjungoje (1985–1991), kuris pakeitė stagnaciją (1964–1985).

nei anksčiau besiremiančių juostų, kino kūrėjai drąsiau linko į autoriinį kiną, buvo peržiūrėti ir į repertuarus įtraukti iki tol lentynose gulėję filmai (Paukštytė, 2024, p. 62). Atvirumo ir tikrumo sovietų kino ekrane stoką Macaitis pradėjo reflektuoti kartu su ekranuose pasirodančiomis atviresnėmis juostomis: „Dar visai neseniai sunku buvo įsivaizduoti, kad iš visų pusių karingai mus supantis visuomeninių ir net asmeninių ryšių absurdas, inspiruotas sistemos, taps kino meno [...] objektu“ (Macaitis, 1989c). Pastaroji citata skirta apibūdinti Kareno Šachnazarovo „Zero miestui“ (1988)³⁴ ir Sergejaus Seljanovo bei Nikolajaus Makarovo „Vardadieniui“ (1988)³⁵ – filmams, kurių pagrindinius veikėjus Macaitis įvardijo individualistais, niekintais sovietų cenzorių. Sistemos kritika abiejuose filmuose diktuoja recenzijos toną – kritikas pradeda tekstą tapatindamasis su vyravusia absurdo atmosfera, prie kurios anuomet buvo pripratęs (Macaitis, 1989e). Macaičio nuomone, panieka žmogaus unikalumui, vidiniam pasauliui ir savarankiškumui buvo ideologinės programos dalis (Macaitis, 1990a, p. 158).

Sovietų kino juostose stipriai užgniauztos natūralistinės temos, tikrovės heterogeniškumo vaizdavimas, to Macaičiui trūko. 1988 metais recenzuodamas Aleksandro Sokurovo filmą „Vakarė auka“ (1987)³⁶, Macaitis teigiamai įvertino autoriaus siekį atskleisti nenuglūdintą tuometę realybę: „Išsikvėpęs entuziazmas, vangūs girti šūksniai „Valio-o!“, nesunkiai atpalaiduojami tamsūs instinktai... Deja, tai irgi mes, nors kai ką toks savikritiškas žvilgsnis greičiausiai papiktins, ir nenustebsiu, jei „fasado“ puoselėtojai vadins jį tendencingu“ (Macaitis, 1988b). Dalimi anuometinės realybės kritikas įvardijo ir mūsų visuomenės „skaudulius“ bei „viltis“, kuriuos privalu ne tik parodyti, bet ir pamatyti (Macaitis, 1988a; 1989a). Sovietinės eros pabaigos tekstuose autorius neslėpė, kad daugelis temų Sovietų Sąjungos mene buvo tabu – drausta kalbėti apie seksą, mirtį (Macaitis, 1988d), 1990 metais žiūrovai pirmą kartą

³⁴ Šachnazarovas, K. (Rež.). (1988). *Zero miestas* [*Zero grad*]. SSRS: Mosfilm.

³⁵ Seljanovas, S. ir Makarovas, N. (Rež.). (1988). *Vardadienis* [*Den' angela*]. SSRS: Lenfilm.

³⁶ Sukorovas, A. (Rež.). (1987). *Vakarė auka* [*Жертва вечерняя*]. SSRS: Lenfilm.

išvydo homoseksualų žmogų „ne kaip išsigimėlį (...), o kaip protingą, subtilų, simpatijas keliantį žmogų“ (Macaitis, 1990d). Macaitis apgailėstavo dėl sovietų ekranuose stipriai apribotos sampratos apie pasaulį ir kultūrinę įvairovę (Macaitis, 1992a).

Nuo cenzūrinių ribojimų kentėjo ir gero kino samprata. Macaitis atkreipė dėmesį į išaugusias „kultūrines skolas“ dėl pasmerktų kino juostų, kurios pragulėjo lentynose kelis ar net keliasdešimt metų. Vėlyvuojų sovietmečiu kritikas apie vėlavimus yra užsiminęs, tačiau iki galo neatskleidęs, kodėl taip nutinka: „Pas mus susiklostė labai keista užsienio filmų demonstravimo praktika: pavyzdžiui, 10–20 metų senumo kūrinys staiga išleidžiamas į ekranus kaip naujas tarp naujų“ (Kovas, 1977a). Devintojo dešimtmečio pabaigoje Macaitis pradėjo atvirai kaltinti sovietinę sistemą dėl vietinės kino rinkos atotrūkio nuo likusio pasaulio: „Prastai pažįstame šių dienų anglų kinematografą“ (Macaitis, 1988c), „prastai pažįstame ir savitą australiečių kino mokyklą (...) O kas gali pasigirti įsivaizduojąs jugoslavų dabarties kiną? Juk mūsų ekranams ilgai buvo perkami tik prasčiausi, neprobleminiai, elementarūs jugoslavų filmai“ (Macaitis, 1989b).

Pertvarkos laikotarpis Sovietų Sąjungoje suteikė galimybę kino kūrėjams nusimesti dalį pagražinimų, atviriau nei vėlyvuojų sovietmečiu vaizduoti visuomenę, kalbėti apie jai rūpimus, ilgai apleistus klausimus. Tokioje atmosferoje Macaičio gero kino samprata pasipildė atviro, tikrovę apmąstančio, suvokimą apie pasaulį praplečiančio kino verte.

Nepelnytai nuvertinamas kinas

Kita vertus, galima kelti klausimą, ar sovietinėje Lietuvoje buvo į ką prabilti. Macaitis ne kartą savo tekstuose kėlė gerų kino juostų lankomumo problemą. Sovietų Lietuvos žiūrovas, Macaičio manymu, buvo linkęs pirkti bilietus į pramogą suteikiančių menkaverčių komercinių filmų seansus ir ignoruoti vertingas kino juostas. Kovoje su žiūrovų įpročiais ir nuostatomis skleidėsi Macaičio požiūris į gerą kiną.

Žiūrovo skonio niveliavimosi priežastimi kritikas įvardijo repertuaro kontrolę: žiūrovams, pripratusiems prie trofėjinių, komercinių filmų,

nebuvo patrauklūs rimti, mąstyti skatinantys siužetai. Komercinės kino juostos nubrėžė ribą tarp įdomaus ir neįdomaus kino, gražaus ir negražaus vaizdinio. Macaitis mėgino įtikinti savo skaitytoją – žiūrovą, kad kine gali veikti ne tik „didieji įvykiai“ (Macaitis, 1990a). Recenzijose kritikas moralizavo dėl žiūrovų nekantrumo, pernelyg menko dėmesio kino kultūrai ir pasidavimo žemos estetinės ir pažintinės vertės filmams (Macaitis, 1985b; 1988f; 1990c). Supratęs tokių melodraminių meilės istorijų, kaip „Jesenija“ (1971)³⁷ ar „Brangioji Luiza“ (1972)³⁸, įtaigumą, kritikas skatino skaitytojus – žiūrovus išmokti atpažinti ir atsispirti jų manipuliatyviam poveikiui (Macaitis, 1975a; 1978b). Macaičio požiūriu, „greito pelno siekis“ kelia paviršutiniškumo ir pigumo grėsmę skatindamas kaip „blynus kepti“ lengvas, bukinančias žiūrovą, žeminančias kino meną juostas (Macaitis, 1975b; Macaitis, 1991).

Reikia pripažinti, kad kritikas nepasmerkė visų be išimties komercinio kino produktų. Kaip pats yra teigęs – komercinio kino „yra blogo ir gero“ (LRT, 2004). Kad komercinis kinas būtų geras Macaičiui, jis privalėjo būti prasmingas (Macaitis, 1985c). Tyrinėtuose tekstuose randama konkrečių gero pramoginio kino pavyzdžių, kaip antai – prancūzų kriminalinė komedija „Neprilygstamasis“ (1973)³⁹, „imponuojanti išradingumu, taikliu sąmoju, geru skoniu, potekstėmis“ (Macaitis, 1975b) ar latvių detektyvas „Aviečių vynas“ (1984)⁴⁰, kuriame „dokumentininkas A. Krievs sutelkia dėmesį į atmosferą, intelektualinę mįslę ir etinę jos prasmę“ (Macaitis, 1985c). Nors pakankamai kritikos strėlių Macaičio tekstuose sulaukdavo vizualiai gražūs, bet paviršutiniški Holivudo filmai (pavyzdžiui, „Ožiaragis – vienas“ (1977)⁴¹ (Macai-

³⁷ Krevena, A. B. (Rež.). (1971). *Jesenija* [*Yesenia*]. Meksika: Producciones Guillermo de la Parra Películas Latinoamericanas S.A. Películas Rodríguez.

³⁸ De Broka, F. (Rež.). (1972). *Brangioji Luiza* [*Chère Louise*]. Prancūzija-Italija: Les Films Ariane CC Champion Columbia France, Productions et Éditions Cinématographiques Françaises.

³⁹ De Broka, F. (Rež.). (1973). *Neprilygstamasis* [*Le Magnifique*]. Prancūzija-Italija: Mondex Films, Les Films, Ariane Cerito Films, Oceania Film, Rizzoli Film.

⁴⁰ Krievs, A. (Rež.). (1984). *Aviečių vynas* [*Aveņu vīns*]. Latvija: Rygos kino studija.

⁴¹ Hajamsas, P. (Rež.). (1977). *Ožiaragis – vienas* [*Capricorn One*]. JAV-Didžioji Britanija: Associated General Films, ITC Entertainment.

tis, 1980b) ar „Gyvenimas skolon“ (1977)⁴² (Macaitis, 1981b), be kita ko, skatinantys likusio pasaulio kino rinkas kalbėti „universalios kino kalba apie universalias problemas“ (Macaitis, 1981a), kritikas pripažino ir gerąjį Holivudo produkciją. Tiriamojo laikotarpio tekstuose randama pagyrų klasikinei Holivudo komedijai „Džiaze tik merginos“ (1959),⁴³ (Macaitis, 1985a), ramiai, poetiškai dramai „Upė“ (1984),⁴⁴ (Macaitis, 1990e), kritikas išreiškė simpatiją konkretiems Holivudo režisieriams: Alfredui Hitčkokui, Dastinui Hofmanui, Piteriui Veirui, Džonui Brumanui (Macaitis, 1979b; 1990b).

Požiūrio į komercinę kino rinką kompleksiskumas ryškėja ir kitoje Macaičio keltoje problemoje. Kritikas buvo ypač susirūpinęs Holivudo ir anglakalbės kino rinkos dominavimu pasaulyje. Kadangi žiūrovai dažniau kalba anglų kalba, jiems yra aktualesni angliški filmai, o mažesnių kultūrų kino produktai nesulaukia deramo įvertinimo: „Lieka amžina provincializmo baimė, sekinantys kapitalo ieškojimai, retos pergalės ir neretas pesimizmas, skambantis kad ir belgų režisieriaus Žano Žako Andrieno žodžiuose: „Nėra belgų kino, yra tik belgai, kuriantys kiną““ (Macaitis, 1990a, p. 223). Macaičio vertinimu, mažesnės kino rinkos, nors ir turinčios aukštos meninės vertės šedevrų, lieka periferijoje dėl per menko žiūrovų dėmesio.

Apmąstydamas nepelnytai nuvertinamus filmus, Macaitis moralizavo ir europiečiams, kurie buvo linkę lipdyti periferinio kino etiketes kitoms kino rinkoms. Nors savo knygoje kritikas pripažino, kad šeštajame dešimtmetyje požiūris po truputį kito: „Civilizuota Europa pagaliau atrado laukinę Japoniją“ su Akiros Kurosavos filmu „Rasiomonas“ (1950)⁴⁵ (Macaitis, 1990a, p. 27) – vėlyvojo sovietmečio kritiko tekstuose aptinkama užuominų apie atmetiną požiūrį į rytų kino rinkas.

⁴² Polakas, S. (Rež.). (1977). *Gyvenimas skolon* [Bobby Deerfield]. JAV: First Artists, Columbia Pictures.

⁴³ Vailderis, B. (Rež.). (1959). *Džiaze tik merginos* [Some Like It Hot]. JAV: The Mirisch Company.

⁴⁴ Raidelis, M. (Rež.). (1984). *Upė* [The River]. JAV: Universal Pictures.

⁴⁵ Kurosava, A. (Rež.). (1950). *Rasiomonas* [Rashōmon]. Japonija: Daiei Film.

1983 metais Macaitis rašė, kad žiūrovas, pamatęs užrašą „indų filmas“, tikisi gana tradicinio, nelabai jam aktualaus reginio. Kritikas peikė tokias išankstines nuostatas, nes, jo manymu, rytų (Kovas, 1983), Afrikos, Lotynų Amerikos (Macaitis, 1983) rinkose egzistuoja rimtų, aukšta menine verte pasižyminčių kino darbų.

Auklėdamas savo skaitytoją – žiūrovą Macaitis skatino rimčiau pažvelgti į kino meną, neatmesti kitų kultūrų produkcijos, kuri taip pat turi gero kino pavyzdžių.

Apibendrinančios išvados

Sauliaus Macaičio autoritetą ir įtaką Lietuvos kino kultūros srityje liudija ne tik jo paties darbai, bet ir kino srityje dirbę ir dirbantys kolegos. Sovietmečiu kino kritiko veikla atitiko tuometės sistemos standartus: Macaičio tekstuose aptinkama ideologinių motyvų, jo vadovavimo leidinio „Kinas“ redakcijai metu – partinių lozungų. Recenzijose atsispindėjo kultūros, pasaulio suvokimo ribojimas, kritika Vakarų visuomenei ir kūrybai. Vėlyvojo sovietmečio pabaigos tekstuose ir 1990 metais išleistoje knygoje Macaitis apmąstė sovietinės sistemos ydas, žalą, padarytą kino ir pasaulio kultūros suvokimui, prisipažino pats neteisingai vertinęs Vakarų visuomenę. Kritikas reflektavo ir savo pasirinktą konformistinę poziciją, traktavęs ją kaip neišvengiamybę, savo visos kartos dramą.

Ideologijos veikiamoje kultūrinėje erdvėje skleidėsi ir Macaičio *gero kino* samprata. Viso tiriamojo laikotarpio tekstuose pasikartojo viena pagrindinių gero kino verčių – humanistinė potekstė. Macaičiui geras kinas buvo toks, kuris vaizdavo tikrą žmogų ir autentišką kontekstą, skatino susimąstyti apie žmogaus esmę ir jam rūpimus klausimus. Kovodamas su ydingomis masinio kino tendencijomis, kritikas išreiškė nepasitenkinimą melodramos žanru, banalios ir šabloniškos dramaturgijos filmais, pelno, o ne kokybės siekiančiais kūriniais. Keičiantis politinei situacijai vėlyvojo sovietmečio pabaigoje kritiko recepcija pasipildė įvairiapusės, nesumeluotos tikrovės vaizdavimo kine svarba.

Kritiko tekstuose galima rasti ir aštrios kritikos, ir pagyrų Holivudo produkcijai, komerciniam kinui, jis atmetė stereotipinį požiūrį į periferines kino rinkas, ragindamas skirti dėmesio kitų kultūrų kino produkcijai – tai liudija Macaičio neutralią, įvairiapusę laikyseną kino meno atžvilgiu. Kiekvieną kino juostą jis vertino individualiai, ieškodamas joje savito braižo, prasmės, humanistinių vertybių, atvirumo, potekstės ar sąmojo.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Butkevičius, A. (2020). Saulius Macaitis. Europos masto kritikas. *Bernardinai*. <https://www.bernardinai.lt/saulius-macaitis-europos-masto-kritikas/>

Foucault, M. (2002). *Archaeology of Knowledge*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203604168>

„Kino pavasario“ archyvas. (b. d.) Apdovanojimai. *Kino pavasaris*. <https://kinopavasaris.lt/lt/apdovanojimai/2013/Apdovanojimai-2013>

Kinfo.lt. (2013). Atsiveriantys „Meno avilio“ archyvai: filmai iš S. Macaičio kolekcijos. *Kinfo*. <https://kinfo.lt/atsiveriantys-meno-avilio-archyvai-filmai-is-s-macaičio-kolekcijos>

Klumbys, V. (2021). *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu*. Lietuvos istorijos institutas.

Lietuvos filmų centro archyvas. (b. d.). S. Macaičio biografija. *LKC*. <http://www.lfc.lt/lt/Page=PersonList&ID=4805>

LRT. (b. d.). *Retrospektyva. S. Macaitis pristato filmą* [Televizijos laidų ciklas]. LRT Mediateka. <https://www.lrt.lt/mediateka/video/retrospektyva-s-macaitis-pristato>

LRT. (2004, lapkričio 27). *25 kadras* [Televizijos laida]. LRT Mediateka. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000263468/25-kadras?episode=1938544&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2F25-kadras%2F2004>

LRT. (2023, gegužės 6). *Legendos. Šiandien ir visados. „Jis iš kiekvieno bandė padaryti kiną mylintį žmogų“*: bičiuliai prisiminė kino kritiką Saulių Macaitį [Televizijos laida]. LRT Mediateka. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000272553/legendos-siandien-ir-visados-jis-is-kiekvieno-bande-padaryti-kina-mylinti-zmogu-biciuliai-prisimine-kino-kritika-sauliu-macaiti>

Mikonis-Railienė, A. Kaminskaitė-Jančorienė, L. (2015). *Kinas sovietų Lietuvoje: Sistema, filmai, režisieriai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Oginskaitė, R. (2013, gruodžio 2 d.). Atsiveria kino kritiko S. Macaičio archyvai. *Lietuvos rytas*. <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pul-sas/2013/12/02/news/atsiveria-kino-kritiko-s-macaičio-archyvai-4784102>

Oginskaitė, R. (2020). Nuomonės ir kirčiai. *Kinas*, Nr. 4(355). <https://www.zurnalaskinas.lt/kino-istorija/2020-09-01/Nuomones-ir-kirciai>

Paukštytė, R. (2024). Aštuntojo-devintojo dešimtmečių kinas. In Paukštytė, R., Pipinytė, Ž., Vildžiūnas, L. (Red.), *Lietuvos kinas: laiko slenksčiai, raidos ženklai, II (2) tomas* (p. 9-80). Žurnalas „Kinas“.

Pipinytė, Ž. (2024). Pamokomi „Naujosios Romuvos“ skaitymai. In Paukštytė, R., Pipinytė, Ž., Vildžiūnas, L. (Red.), *Lietuvos kinas: laiko slenksčiai, raidos ženklai, I (1) tomas* (p. 31-58). Žurnalas „Kinas“.

Račaitytė, A. (2024). Nuo 1897-ųjų iki Pirmojo pasaulinio karo. In Paukštytė, R., Pipinytė, Ž., Vildžiūnas, L. (Red.), *Lietuvos kinas: laiko slenksčiai, raidos ženklai, I (1) tomas* (p. 11-29). Žurnalas „Kinas“.

Saulius Macaitis. (b. d.) In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/saulius-macaitis/>

Streikus, A. (2018). *Minties kolektyvizacija. Cenzūra Sovietų Lietuvoje*. Naujasis židinys-Aidai.

Švedas, A. Kaminskaitė-Jančorienė, L. (2013). *Epizodai paskutiniam filmui. Režisierius Almantas Grikevičius*. Vaga.

Ūbis, J. (2004). Kino skaitymo malonumai. Neabejingo skaitytojo išpūdziai. 7 *meno dienos*, Nr. 621. https://www.7md.lt/archyvas.php?leid_id=621&str_id=3494

Vitkūnas, S. (2012). Pokalbis su „Meno aviliu“: „Siekiamo pritraukti atvirumu. *Kinfo*. <https://kinfo.lt/pokalbis-su-meno-aviliu-siekiamo-pritraukti-atvirumu>

Žurnalistikos enciklopedija. Pradai (1997).

Sauliaus Macaičio tekstai

Kovas, S. (1975). Inertiškumas ar... narsa? *Kinas*, Nr. 10 (40), 24–25.

Kovas, S. (1976a). Bundant. *Kinas*, Nr. 4(46), 20–21.

Kovas, S. (1976b). Traukinys į nevirtį. *Kinas*, Nr. 7(49), 24–25.

Kovas, S. (1977a). Dédé Tomas Puatjė. *Literatūra ir menas*, Nr. 34. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6272>

- Kovas, S. (1977b). Švelnus kaip atodūsiai... *Literatūra ir menas*, Nr. 22. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7842&Y=>
- Kovas, S. (1983). Kitokia Indija. *Kinas*, Nr. 6(132), 20–21.
- Macaitis, S. (1974a). Odė įkvėpimui. *Literatūra ir menas*, Nr. 29. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6252>
- Macaitis, S. (1974b). Pastangos ir rezultatai. *Literatūra ir menas*, Nr. 33. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6253>
- Macaitis, S. (1974c). Pašalinis žmogus – savo vietoje. *Kinas*, Nr. 4(22), 8–9.
- Macaitis, S. (1975a). Aš tau myliu... *Literatūra ir menas*, Nr. 5. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7315>
- Macaitis, S. (1975b). Pramoga ir satyra. *Literatūra ir menas*, Nr. 9. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=8666>
- Macaitis, S. (1975c). Prasmingas paprastumas. *Literatūra ir menas*, Nr. 7. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=8669>
- Macaitis, S. (1975d). Tempai. *Kinas*, Nr. 8(38), 3, 8.
- Macaitis, S. (1976a). Deja, atsakas vienas... *Literatūra ir menas*, Nr. 26. <http://www.lfc.lt/lt/Page=ArticleList&ID=6257>
- Macaitis, S. (1976b). Frontų pozicijos šiandieną. *Kinas*, Nr. 2(44), 3, 7.
- Macaitis, S. (1976c). Minties kinematografas. *Literatūra ir menas*, Nr. 31. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6241&Y=>
- Macaitis, S. (1977). Be polėkio. *Literatūra ir menas*, Nr. 20. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7841&Y=>
- Macaitis, S. (1978a). Šypsena ir kartėlis. *Kinas*, Nr. 2(68), 20.
- Macaitis, S. (1978b). Žana Moro ir šunyčiai. *Literatūra ir menas*, Nr. 1. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6203>
- Macaitis, S. (1979a). „Aš tavo senelė...“ – tarė vilkas. *Kinas*, 1(79), 23–24.
- Macaitis, S. (1979b). Tik suaugusiems? *Literatūra ir menas*, Nr. 7. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7847>
- Macaitis, S. (1980a). Brangia kaina. *Literatūra ir menas*, Nr. 46. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6955&Y=>
- Macaitis, S. (1980b). Kaip pranašystė. *Literatūra ir menas*, Nr. 13. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7296>
- Macaitis, S. (1980c). Po Sardinijos dangumi. *Literatūra ir menas*, Nr. 9. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6970&Y=>
- Macaitis, S. (1981a). Ieškant dvasinio atgarsio. *Literatūra ir menas*, Nr. 12. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6938&Y=>

Macaitis, S. (1981b). Komentaras prie anotacijų. *Literatūra ir menas*, Nr. 1. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6939>

Macaitis, S. (1982a). Apie daiktus ir daiktėjimą. *Literatūra ir menas*, Nr. 15. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6954&Y=>

Macaitis, S. (1982b). Metamorfozės. *Literatūra ir menas*, Nr. 46. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6966&Y=>

Macaitis, S. (1983). Kai keičiasi sargyba. *Kinas*, Nr. 9(135), 3, 7–9.

Macaitis, S. (1985a). Dvigubas retro. *Literatūra ir menas*, Nr. 21. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6503>

Macaitis, S. (1985b). Kai kuždasi demonai. *Literatūra ir menas*, Nr. 50. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6194>

Macaitis, S. (1985c). Prieš šablona. *Literatūra ir menas*, Nr. 40. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6927>

Macaitis, S. (1988a). Be iliuzijų. *Literatūra ir menas*, Nr. 25. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6535>

Macaitis, S. (1988b). Drąsus žvilgsnis. *Literatūra ir menas*, Nr. 12. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6529>

Macaitis, S. (1988c). Idilei baigiantis. *Literatūra ir menas*, Nr. 8. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6534>

Macaitis, S. (1988d). Stalkeris ir mirtis. *Literatūra ir menas*, Nr. 20. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6532&Y=>

Macaitis, S. (1988e). Tarp moralinių paradoksų. *Literatūra ir menas*, Nr. 30. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6530>

Macaitis, S. (1988f). Tragiškoji septyniukė. *Literatūra ir menas*, Nr. 15. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6526>

Macaitis, S. (1989a). Kvailio arba priešo imidžui. *Literatūra ir menas*, Nr. 41. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6481>

Macaitis, S. (1989d). Nauji pažinimo horizontai. *Literatūra ir menas*, Nr. 12. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6271>

Macaitis, S. (1989c). Tasai tarybinis absurdas. *Literatūra ir menas*, Nr. 29. <http://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7994&Y=>

Macaitis, S. (1990a). 25 seansai. *Vienos kartos kino biografija*. Vilnius.

Macaitis, S. (1990b). Klubinio video link. *Literatūra ir menas*, Nr. 23. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6493>

Macaitis, S. (1990c). Nuoseklumas. *Literatūra ir menas*, Nr. 17. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7070>

Macaitis, S. (1990d). Raupsuotieji tarp mūsų. *Literatūra ir menas*, Nr. 50. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6113>

Macaitis, S. (1990e). Šaltiniai ir seklumos. *Literatūra ir menas*, Nr. 30. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7079>

Macaitis, S. (1992a). Keistenybės. *Literatūra ir menas*, Nr. 11. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=7068>

Meškis, E. (1981). Antausis visam miestui. *Literatūra ir menas*, Nr. 18. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&about=SusitikimaiEkrane&ID=6133>

Valainis, J. (1974). Šeimininkų žvilgsniu. *Literatūra ir menas*, Nr. 14. <https://www.lfc.lt/lt/Page=MacaitisArchive&ID=6499&Y=>

Valainis, J. (1975). Mes – tarybiniai žmonės. *Kinas*, Nr. 9(39), 6–7.

Valainis, J. (1976a). Darbininkas žengia per planetą. *Kinas*, Nr. 11(53), 3, 6–7.

Valainis, J. (1976b). Saulėtos dienos besiilgint. *Kinas*, Nr. 2(44), 20–21.

Valainis, J. (1977a). „Fizikas“ tampa pragamtiku. *Kinas*, Nr. 4(58), 6–7.

Valainis, J. (1977b). Naktis ne amžina. *Kinas*, Nr. 11(65), 13–14.